

Geschiedenis en Toekomst van het Beatrixpark

Elly Schouten

Geen park in Amsterdam heeft zoveel gedaanteveranderingen ondergaan en zo vaak inbreuken moeten dulden op zijn oorspronkelijk veel ruimer beoogde grenzen dan het Beatrixpark. Het verleden was roerig, de toekomst ook?

Het Beatrixpark is een van de vroegste twintigste-eeuwse stadsparken van Amsterdam. Aan het ontstaan van het park zijn drie grote namen verbonden: Berlage, Van Eesteren en Mulder. Het park ligt tussen twee economische speerpunten van de gemeente, de RAI en de Zuidas. Uitbreiding van deze twee ging veelal ten koste van het park. Zonder de voortdurende inspanningen van de Vereniging Vrienden van het Beatrixpark, de eerste parkvriendenvereniging van Amsterdam, al tientallen jaren lang, zou het Beatrixpark waarschijnlijk vrijwel geheel verdrongen en vermalen zijn geweest.

Berlage, Van Eesteren en Mulder

Het Beatrixpark ging voor publiek open in 1938 na vele jaren van voorbereiding.

Het park is in zijn wordingsgeschiedenis typerend voor de overgangsstijl van de negentiende-eeuwse Engelse landschapsstijl naar de functionalistische stijl van na 1945.

Het ontstaan van het Beatrixpark is nauw verbonden met drie grote namen: de architecten/stedenbouwkundigen Hendrik Petrus Berlage (1864-1937), Cornelis van Eesteren (1897-1988) en Jakoba Helena Mulder (1900-1988).

*Jakoba Mulder en Cornelis van Eesteren
Foto: onbekende fotograaf, 1958, Van Eesterenmuseum,
Amsterdam*

Berlage kwam in 1914 met het idee van een park op de huidige locatie. Van Eesteren legde de locatie en contouren van het park definitief vast. Jakoba Mulder was verantwoordelijk voor het uiteindelijke ontwerp en de aanleg van het park.

Plan Zuid van Berlage: het Oorspronkelijke Idee van een Park

In het begin van de 20e eeuw was Amsterdam nog een kleine stad. De bebouwing aan de zuidkant van de stad liep tot en met de Concertgebouwbuurt en een deel van de Pijp. Er was grote woningnood door de trek naar de stad. Nadat een aanvankelijk plan voor een zuidelijke uitbreiding van Berlage was afgewezen door de gemeente, presenteerde hij in 1914 een geheel ander plan, nu met kaarsrechte straten en langwerpige bouwblokken, doorsneden door enkele brede hoofdassen. In 1917 verleende de gemeenteraad goedkeuring aan dit plan. In dit plan was ook een groot park, door brede wegen doorkruist, opgenomen, gedeeltelijk op de plek van het huidige Beatrixpark. Zie Figuur 1.

*Figuur 1 Berlage's Plan Zuid met in het zuidoosten het park doorlopend tot aan de Amstel
Kaart uit Rooy, Piet de, Geschiedenis van Amsterdam, 2007*

Het noordelijke deel van Plan Zuid is in grote lijnen uitgevoerd zoals Berlage het gedacht had. Het zuidelijke deel is echter anders geworden. Met de aanleg van het park begon men niet. In de jaren dertig zouden de inzichten bovendien grondig veranderen, een ontwikkeling waaraan ook het park niet zou ontkomen.

Grote Annexatie, AUP en de Komst van het Beatrixpark

In 1921 annexeerde Amsterdam met toestemming van het rijk een deel van de omliggende randgemeenten. Hierdoor vervoerde in één klap het grondgebied van Amsterdam. In 1928 richtte de gemeente met het oog op deze stadsuitbreiding een nieuwe afdeling op, de afdeling Stadsontwikkeling. De gemeente stelde bij deze afdeling onder meer architecten/stedenbouwkundigen aan, waaronder Cornelis van Eesteren en Jakoba Mulder.

Cornelis van Eesteren, wereldwijd vermaard om zijn functionalistische stedenbouwkundige ontwerpen ontwierp hier zijn hoofdwerk: het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van Amsterdam. In plaats van de concentrische structuur van de bestaande stad, kregen de stadsuitbreidingen een scheggenstructuur, ook wel lobbenmodel genaamd. Groen en water vormen de scheggen waarlangs wegen en woningen gedacht zijn. Niet de bebouwing was het structuurgevende element, maar het groen en het water. Het was duidelijk wat de ontwerper in gedachten had: licht, lucht en ruimte, het principe van de functionalistische stroming het Nieuwe Bouwen.

Ook wat nu het Beatrixpark heet, werd in het AUP opgenomen. In vergelijking met Plan Zuid van Berlage ligt het geplande park westelijker en heeft een kleiner oppervlak, slechts de helft. Het park is daarentegen niet meer gevierendeeld door twee brede (auto)wegen, zoals in het Plan Zuid. In het stedenbouwkundig plan van Van Eesteren is het park een eenheid. Zie figuur 2.

*Figuur 2 deel van het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van Amsterdam, 1935, in het midden de parklocatie
Kaart: foto van kaart op de tentoonstelling Een Betere Stad (17 maart – 16 juli 2017), Stadsarchief Amsterdam*

In 1935 werd het AUP door de gemeenteraad aangenomen. Het park kwam er nu wel en snel.

Ontwerp: Engelse landschapsstijl en Functionalistische stijl

De eerste Nederlandse vrouwelijke landschapsarchitecte en stedenbouwkundige, Jakoba Mulder, had de supervisie over het ontwerp van het park. Vanaf 1930 werkte zij bij de afdeling Stadsontwikkeling. In het ontwerp van het park koos zij in architectonisch opzicht voor een gemengde overgangsstijl. Het noordelijke deel van het park ontwierp zij in een romantische stijl, naar de Engelse landschapsstijl die in Engeland in de 18^e eeuw opkwam en in de 19^e eeuw gangbaar werd in Nederland. Kenmerken zijn slingerende paden en vijvers, schilderachtige glooiingen, verrassende doorkijkjes en bosschages. De wandelaar moet

het gevoel krijgen dat hij in de ongerepte natuur is.

In het noordelijke deel van het park een van de verrassende doorkijkjes, kenmerkend voor de Engelse landschapsstijl

Het zuidelijke deel van het park ontwierp Jakoba in de functionalistische stijl. Van Eesteren was de geestelijk vader van het idee van de functionele stad met een strikte scheiding van functies zoals wonen, verkeer, werk, recreatie en natuur. Het Nieuwe Bouwen wilde maatschappelijke problemen ruimtelijk oplossen. Het gaat hier om het nastreven van licht, lucht en ruimte, om gezondheid en recreatie.

Het zuidelijke deel van het park is opener en overzichtelijker en er zijn mogelijkheden voor sport, spel, recreatie en educatie. Een speelweide en een kanovijver zijn in het ontwerp opgenomen, evenals een educatieve bomenroute met een verscheidenheid aan boomsoorten. Dit laatste ontleende Jakoba aan haar tijdgenoot Jac. P. Thijsse die in zijn publicaties pleitte voor de aanleg van instructieve plantsoenen en parken.

De Aanleg en Opening van het Beatrixpark

Voor de aanleg van het park was Jakoba Mulder eveneens verantwoordelijk. Het park, aanvankelijk Park Zuid genoemd, ging in 1938 open. Kort daarvoor, in 1936, was de gemeente gestart met de aanleg van het park, in de crisistijd. De gemeente, die weinig geld, maar

veel werklozen had, zette hen in voor de aanleg van dit park, zoals zij ook deed met bijvoorbeeld de aanleg van het Amsterdamse Bos. Een maand na de opening kreeg het park de huidige naam Beatrixpark, naar de kroonprinses die dat jaar was geboren.

Bij de opening was het park nog niet helemaal gereed, omdat de toekomstige loop van de Boerenwetering nog niet was vastgesteld. In 1940 was ook deze af en liep het park aan de noordkant tot het Scheldeplein.

Van Landelijke naar Opdringende Stedelijke Omgeving

Nog ruim 20 jaar na de opening lag het Beatrixpark in een landelijke omgeving. Met de komst van de RAI in 1961 en de aanleg van de ringweg A10 met daarachter de wijk Buitenveldert vanaf eind jaren vijftig, veranderden zowel de omgeving als het park zelf ingrijpend. Het park werd na 1960 opgenomen en ingeklemd in een steeds meer opdringende, stedelijke omgeving. Het kreeg het hiermee verbonden karakter van stadspark en werd ook kleiner.

De RAI zocht een nieuwe locatie voor haar tentoonstellingen en wenste deze uiteindelijk op het terrein van het Beatrixpark. De RAI kreeg van de gemeente de benodigde vergunningen om op grond van het Beatrixpark een grote hal te bouwen. Het bleef echter niet bij één hal. In respectievelijk de jaren 1963, 1965 en 1969 bouwde de RAI drie nieuwe hallen, allemaal ten koste van het Beatrixpark.

Floriade

In 1972 vond de Floriade, de tienjaarlijkse wereldtuinbouwtentoonstelling, in Amsterdam plaats. Hiervoor werd het Amstelpark aangelegd. Het expositieterrein bevond zich verder op het talud van het dijklichaam waar later de ringweg A10 en het RAI-station verrezen. Ook een deel van het Beatrixpark werd onderdeel van de Floriade. De parken waren onderling verbonden

Floriade: Artsenijhof

foto april 2017

door een kabelbaan en karretjes. In het kader van de Floriade werd onder meer de Artsenijhof aangelegd, een tuin met toen honderden geneeskrachtige kruiden, men schat circa 500. De Artsenijhof – nogal verrassend verschillend van de delen van het Beatrixpark in Engelse landschapsstijl en in functionalistische stijl – is in de Franse stijl (barokstijl) ontworpen. Het heeft een in sterke mate strak geometrisch en symmetrisch ontwerp met in het midden een vijver.

Vereniging Vrienden van het Beatrixpark

In 1981 kreeg de RAI van de gemeente opnieuw toestemming om nieuwe hallen te bouwen, gedeeltelijk ook nu weer op grond van het Beatrixpark. Dit besluit leidde tot onrust onder buurtbewoners. Om te voorkomen dat er nog meer delen van het park zouden verdwijnen, richtte een aantal actieve bewoners onder leiding van Saar Boerlage en Erik van Driesum in 1981 de Vereniging Vrienden van het Beatrixpark op. Dit was de eerste parkvriendenvereniging van Amsterdam. Binnen een maand na de oprichting hadden zich al 300 vrienden aangesloten.

Beatrixpark

juli 2017

De nieuwe RAI-hallen kon de Vereniging uiteindelijk niet tegenhouden. Maar veel andere wensen en plannen van de gemeente, zoals een monstrueuze afslag van de snelweg A10 door het Beatrixpark, wel. Zonder de Vereniging was het Beatrixpark waarschijnlijk ofwel geheel verdwenen of waren een paar groenstrookjes overgebleven, meer een tuin dan een park.

De Vereniging is een zeer actieve vereniging gebleven met nu meer dan 1000 leden. Zo nam en neemt zij zelf een deel van het onderhoud van het park ter hand, zij plantte bomen op plekken waar de gemeente een andere bestemming voor ogen had en voerde juridische procedures, tot aan de Raad van State toe.

De Vereniging was bij tijd en wijle zeer succesvol. De Natte Vallei langs de A10 werd bijvoorbeeld in 1994 aan het park toegevoegd.

*Kaart Beatrixpark met in het zuiden de Natte vallei
Kaart: Vereniging Vrienden van het Beatrixpark*

Dit was ter compensatie van de delen van het park die de RAI had ingenomen. Echter, vanwege de uitbreiding van de Zuidas, sinds 1996 een ander speerpunt van de gemeente, verdween deze uitbreiding deels weer. Wel zegde de gemeente toe een ander stuk grond aan het park toe te gaan voegen.

Het grootste succes van de Vereniging is het verwerven van de gemeentelijke monumentenstatus voor het oudste deel van het park, in 2005. Dit heeft als consequentie dat het niet meer eenvoudig is wijzigingen aan te brengen in het noordelijke deel.

De Toekomst van het Beatrixpark

De geschiedenis van het Beatrixpark was roerig. Geen park in Amsterdam heeft zoveel gedaanteveranderingen ondergaan en zo vaak inbreuken moeten dulden op zijn oorspronkelijk veel ruimer beoogde grenzen. De toekomst van het park zal roerig blijven. De ligging tussen twee

economische speerpunten van de gemeente, RAI en Zuidas, is hier debet aan.

Het Noordelijke Deel: Monumentenstatus

Het Beatrixpark ontbeerde lange tijd de bescherming van de monumentstatus zoals het Vondelpark en het Gijsbrecht van Aemstelpark, die beide een Rijksmonumentenstatus hebben. Sinds 2005 geniet een groot deel van het Beatrixpark bescherming van de gemeentelijke monumentenstatus. Het betreft het deel dat ten noorden ligt van de lijn Prinses Irenestraat - toegang tot het RAI-terrein bij de RAI-haven. Dit betekent dat het van algemeen belang wordt beschouwd om dit deel van het park te behouden vanwege zijn schoonheid en cultuurhistorische waarde.

Verwacht mag worden dat het noordelijke deel van het Beatrixpark de komende jaren nauwelijks zal veranderen.

De Toekomst van het Zuidelijke Deel

Het zuidelijke deel van het Beatrixpark is niet beschermd. De gemeente zegde toe het verdwijnen van de Natte vallei te gaan compenseren na ondertunneling van de A10. Sportvelden aan de andere zijde van de A10 worden een zuidelijke uitbreiding van het park. Echter, de voortdurende bouwwerkzaamheden van RAI, Zuidas en ondertunneling van de A10 hebben verscheidene, soms ingrijpende consequenties voor het park. De Vereniging Vrienden van het Beatrixpark is alert en tracht door onder meer inspraak en samenwerking zoveel mogelijk nadelige consequenties te voorkomen.

Bronnen: diverse, waaronder Ligtelijn, M. en E. Kurpershoek, Het Beatrixpark, Kroniek van een Amsterdams stadspark, Ginkgo, 2005, Rooy, Piet de (red.), Geschiedenis van Amsterdam, Tweestrijd om de hoofdstad, 1900-2000, Sun, 2007 en www.vriendenbeatrixpark.nl. Met dank aan Mirjam Louise, secretaris van de Vereniging Vrienden van het Beatrixpark.